

"Legenda o sv. Hilarionu Opatu" iz Tebe, učeniku sv. Antuna, ispričana je kroz 33 poglavlja. Ona ima posebno mjesto u starijoj hrvatskoj književnosti od predaja o dalmatinskom Epidauru čije stanovnike sv. Hilarion oslobađa od strašnoga zmaja Boasa koji je gutao i ljude i stoku, preko lekcija u hrvatskoglagoljskim brevijarima, evokacije njegovoga lika u Marulića, do legende o sv. Hilarionu u Glavinića i Gašparotija.

Zaključnom studijom V. Grubišića, "Sv. Jeronim književnik", (125-143) zaokružena je slika o piscu koji je "stvarao kršćansku beletristiku" nastalu na rimskoj poganskoj riječi, a koja je svoju snagu stjecala naraštajima preko puka kojemu je bila namijenjena i kojemu i danas ima što reći. Na poseban način to potvrđuje i poema Paula Claudela (1868.-1955.) *Sveti Jeronim zaštitnik književnika*, čije zamisli, tijesno povezane s pjesnikovom religioznošću, potiču na isticanje stvaralačke važnosti pisca čija lingvistička vještina mora izraziti temeljno jedinstvo svijeta, stvari i duha kroz vrijeme.

I kao što knjiga *Jeronimove hagiografije* otvara svoje zanimljivosti Marulićevim *Epitafom* sv. Jeronimu, tako je priređivači okončavaju himnom sv. Jeronimu "Iz starog oficija u biskupiji senjskoj" uz bogat popis radova o Jeronimovim književnim djelima te o sv. Jeronimu, pustinjaštvu i pustinjacima.

Antonija ZARADIJA KIŠ

Račko Popov, Svetci i demoni na Balkanite, drugo dopunjeno izd., Izdatelstvo "Letera", Plovdiv 2008., 367 str.

Na temelju bogate književne građe, predaja, koleda, poslovice te cijeloga spektra raznolikih običaja koji sežu u pretkršćansko i predslavensko doba, autor daje cjelovitu sliku nastanka i razvijanja kulta petorice najzastupljenijih svetaca na južnoslavenskom pravoslavnom području s usporednim osvrtom na južnoslavenski katolički živalj te njegove svetkovine i običaje. U "Uvodu" (5-24) se Popov zadržava na pojašnjavanju pojma narodnoga ili sinkretičkoga kršćanstva, u kojemu su važna okosnica jezik, kultura i folklor balkanski i njemu susjednih naroda. Kroz različite povijesno determinirane aspekte izučavanja tradicijske narodne kulture, problematika sinkretičkoga kršćanstva je često neadekvatno postavljena u etnološkoj literaturi. Razlog tomu valja tražiti u neprimjerenim istraživačkim principima koji bi redovito trebali biti vođeni i teocentričnim (doktrinalnim) i antropocentričnim istraživačkim principima. U proučavanju narodne kulture oni nisu u dihotomiji, kao što se čini na prvi pogled, već svojom prožetosti predstavljaju vertikalnu godišnjega kalendara blagdanskog ciklusa, što će se potvrditi na primjerima najpoznatijih bugarskih, odnosno balkanskih svetaca promatranih u kontekstu njihovih demonskih značajki. To su: sv. Dimitrije, sv. Nikola, sv. Atanazije, sv. Todor i sv. Ilija, kojima autor redovito pristupa kroz sažeto hagiografsko nasljeđe, čime ih određuje u vremenu i prostoru, ali i u okruženju drugih svetaca s kojima dijele mnoga zaštitništva. Posebna se pozornost pridaje svetačkim zoodemonskim odlikama (demoni prirode – gromovi, poplave itd.; demoni bolesti – kuga, boginje, ludilo itd.; kalendarski demoni – konji sv. Todora,

rusalke itd.) promatranima različitim etnološkim usporedbama kako bi se apostrofirale sličnosti ili različitosti na široj balkanskoj i južnoslavenskoj osnovi.

Prvo poglavlje središnjega dijela (25-91) knjige razmatra problematiku sv. Dimitrija (26. i 27. listopada), zimskoga sveca s razvijenim kultom mrtvih, što je razrađeno mitološkim i ritualnim asocijacijama *drugoga* svijeta (na Zapadu je to sv. Martin), a uz kojega se pojavljuju sv. Petka, arhanđeo Mihael, sv. Mina, sv. Filip i "zimska" sv. Marija. Autor apostrofira svečevu povezanost s vukovima na temelju čega se i njegovo vrijeme među Istočnim Slavenima naziva "vučjim praznikom".

Sljedeće poglavlje (92-142) je posvećeno sv. Nikoli "čudotvorcu" (6. prosinca), gospodaru mora, rijeka, jezera, ribolova i plovidbe, jednako štovanom i na Istoku i na Zapadu. Narodni istočnoslavenski kalendar ga promatra u trojstvu s Barbarom "Velikomučenicom" i Savom "Prosvjetiteljem", koji se u narodu nazivaju "sestre" ili "sluge" sv. Nikole, zaštitnika mlinara i trgovaca. Sv. Nikola najavljuje zimu i u Bugara dolazi na bijelome konju, rasipajući snijeg iz bijele brade, a bugarske ga kolede opjevavaju kao "krilatoga sveca". Sv. Nikola je zaštitnik ovčara, Barbara domaćih ptica, najviše kokoši, i uz nju su vezana mnoga gatanja i inicijacijska magija, dok je Sava zaštitnik vukova u ulozi "vučjega pastira".

Treći se dio (143-185) odnosi na sv. Atanasa Aleksandrijskog (17. i 18. siječnja), zimskoga sveca, učenika i biografa sv. Antuna Pustinjaka. Kao najavljiivač ljeta on zapovijeda zimskim suncem, gospodar je snijega i leda pa ga nerijetko nazivaju "carem zime i snijega". On je istodobno i ledeni i ognjeni svetac te su obredi vezani uz proslavu sv. Atanasa obilježeni vatrom. Bugarske predaje predstavljaju oba sveca kao blizance i zaštitnike kovača, a s obzirom na princip trojstva u narodnom kršćanskom kalendaru sv. Atanas i sv. Antun se pojavljuju s trećim, a to je sv. Jevtimije Veliki. Oni su gospodari i zaštitnici od "demonskih" bolesti kao što su kuga, kolera, crveni vjetar ("vatra sv. Antona"), epilepsija itd., o čemu pričaju mnoge bugarske predaje, ali i predaje drugih naroda.

U pretposljednem dijelu (186-242) autor analizira sv. Todora (8. i 17. veljače), u čijoj su svetkovini objedinjeni kultovi vojnika Teodora Stratilata i Teodora Tirona, zaštitnika vojske. Sv. Todor konjanik na bijelome konju, zaštitnik konja, magaraca i zmija, poprima demonske značajke te se često u narodu naziva i "povampirenim" svecem. Narodni kalendar bilježi *Todorov tjedan* ili *Konjski praznik* kao najstrašnije doba godišnjega ciklusa koje označava granicu između zime i ljeta, odnosno između života i smrti. U tom je smislu i mitološko određenje toga prijelaznoga doba Todorova tjedna strukturalno i funkcijski vrlo kompleksno, bogato raznolikim obredima ne samo u Bugara već i u Grka i Rumunja, kod kojih Todorovoj konjici pripada iznimno mjesto.

U posljednjoj cjelini (243-309) Popov razmatra važnost blagdana sv. Ilije (20. srpnja) za sve slavenske i neslavenske narode na Balkanu, među kojima se svetac pojavljuje u paru ili trojstvu s mnogim "sestrama" ili "braćom", zavisno od lokalne regionalne specifičnosti (sv. Marina, sv. Bogorodica, sv. Helena, sv. Petar, sv. Pavle, arhanđeo Mihael itd.). Sv. Ilija je slijednik prekršćanskih vjerovanja vezanih za vremenske nepogode kojima su izloženi svi narodi i kršćanski je baštinik glavnih nebeskih bogova poput grčkih Zeusa i Heliosa, slavenskoga Peruna i drevnoga Tengra. On je vječni borac protiv demona prirode, kršćanskih đavola i muslimanskih šejtana pa je u bugarskoj tradiciji najvažniji svetac nebeskoga prostranstva, a Ilinden je najsvečaniji ljetni praznik. Njemu su podčinjeni oblaci, magle, vjetrovi, kiše i gromovi te je posvuda poznat kao "graduškar", "grmolija", "gromovnik" ili "gromotvorac". Prikazuje se kao starac s dugom bijelom bradom i s munjom kao oružjem dok juri nebom na vatreanim kolima s dva ili četiri brza bijela konja. Sv. Ilija je i ovčar koji neobično lijepo svira pastirsku frulicu pa se zato bijeli ljetni oblaci nazivaju "ovčice sv. Ilije".

Nakon "Zaključka" i sažetka na engleskom jeziku autor prilaže popis od preko četiri stotine bibliografskih jedinica i arhivskih izvora, koji su važno polazište mnogim budućim književnim i etnološkim istraživanjima ove vrste.

Antonija ZARADIJA KIŠ

Mirjana Detelić, Epski gradovi, Leksikon, Srpska akademija nauka i umetnosti, Balkanološki institut, Beograd, 2007., 693 str. (Posebna izdanja, 84)

Riječ je o iznimnom antropološko-poetičkom leksikonu o epskim gradovima s povijesnim i zemljopisnim podacima, koji utvrđuje kako je npr. Leđan doista bio stvaran grad te kako nitko tko se bavio Leđanom nije uzео u obzir popis stanovništva između dvaju ratova u Dalmaciji iznad Dubrovnika. *Leksikon* upozorava kako Leđana ima više te da pjesme ne moraju znati točnu predodžbu o tome koji je i gdje je grad o kojemu pjevaju (str. 238). Kao što u sâmoj zahvali autorica navodi, rad na temi *Epski gradovi* započeo je 1996. godine u Balkanološkom institutu SANU, a pritom su u okviru spomenutoga projekta nastale tri monografije: *Gradovi u hrišćanskoj i muslimanskoj usmenoj epici* (CD-izdanje, Beograd, 2004.), što su ga izradili Mirjana Detelić, Aleksandar Loma i Istok Pavlović, zatim knjiga *Beli grad. Poreklo epske formule i slovenskog toponima* (Beograd, 2006.) Mirjane Detelić i Marije Ilić te ovaj autoričin *Leksikon*, i to kao prvi u svojoj vrsti, jer nudi broj, vrstu i način prostiranja gradova u srpskoj i hrvatskoj usmenoj deseteračkoj epici i trebao bi popuniti sve praznine i slijepe pjege u proučavanju usmene književnosti, povijesti jezika, onomastike, etnolingvistike itd. Podsjetimo da je Mirjana Detelić, zajedno s Marijom Ilić, u knjizi *Beli grad. Poreklo epske formule i slovenskog toponima* (Beograd, 2006.) utvrdila kako se pridjev "bijeli" ponajviše vezuje uz *grad*, gdje su pokazale duboku arhaiku atribucije "beli/bijeli" uz "grad" i njezinu neraskidivu povezanost s epskim, asimetričnim desetercem, porijeklom iz praindoeuropske starine, te da je sintagma *belibijeli grad* i kao epska formula i kao slavenski toponim prežitak zaboravljenoga sakralnoga sadržaja.

Mirjana Detelić u uvodnoj studij *Leksikona* o epskim gradovima utvrđuje da je samo u epici, koja je ideološki označen žanr usmene poezije, grad koncipiran kao ljudsko naselje, kao središte vlasti i moći te se i država izjednačava s brojem i snagom svojih gradova. Naime, epika, kako nadalje u uvodnoj studiji autorica pojašnjava, uvijek brani svoje tri vrijednosti – vjeru, vladara i državu – i zbog toga je izrazito konzervativna. Tako su na području koji pokrivaju Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Srbija nastale dvije epske poezije – kršćanska i muslimanska sa zajedničkom poetikom, istim književnim oblikom i jednakom ideologijom, a pritom su dale dva epska modela grada. Naime, slika je grada u muslimanskoj epici, s obzirom na to da su Turci dolaskom na Balkan bili izrazito gradsko stanovništvo, oblikovana iznutra, a u kršćanskoj se poeziji, s obzirom na to da su kršćani nakon uspostavljanja turske vlasti uglavnom bili seosko stanovništvo, izvana.

Osim toga autorica napominje kako bi ovaj *Leksikon* o epskim gradovima mogao spriječiti nove zlorabe mitskih i epskih slojeva usmene tradicije. Njezinim riječima: "Poslednjih